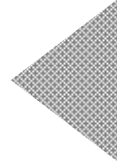

تأثیر دلارزدایی بر کاهش اثر تحریم و افزایش همگرایی اقتصادی مطالعه موردی: مبادلات ایران و کشورهای عضو آسه آن

ابوالقاسم شهریاری^۱

سیدنصراله حجازی^۲

فهیمه عسگرآبادی^۳

(تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۲/۱۶ - تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۱۰/۱۰)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده

هدف این پژوهش بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات تجاری ایران و تأثیر دلارزدایی بر کاهش اثر تحریم است. وابستگی به دلار معضلات متعددی همچون کاهش ارزش ارز ملی و شوک‌های تورمی را ایجاد نموده و به همین دلیل دلارزدایی سیاستی است برای افزایش قدرت بانک‌های مرکزی به‌ویژه برای کشورهای همجوار ایران که متحمل تحریم هستند. آسه آن جدیدترین اتحادیه‌ای است که اقدامات دلارزدایی خود را در ابتدای ۲۰۲۳ به تصویب رسانده است.

۱- استاد مدعو گروه علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول): ab.shahriari@mail.um.ac.ir

۲- استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه حکیم سبزواری سبزوار

۳- کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه فردوسی مشهد

پژوهش حاضر درصدد بررسی مبادلات تجاری ایران-آسه آن و امکان‌سنجی استفاده از تصمیم دلارزدایی جهت بهبود مبادلات تجاری ایران است. براین اساس این سؤالات مطرح شده است که تحریم چه تأثیری بر مبادلات ایران-آسه آن داشته است؟ و اتخاذ تصمیم دلارزدایی آسه آن چگونه بر مبادلات ایران-آسه آن تأثیر خواهد گذارد. فرضیه تحقیق نیز عبارت است از اینکه تحریم تأثیر شدید بر مبادلات ایران-آسه آن گذارده و دلارزدایی زمینه مناسبی جهت افزایش مبادلات فراهم خواهد آورد. جهت بررسی وضعیت موجود با استفاده از تکنیک سری زمانی بازه ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ بررسی و مشخص گردید که مبادلات ایران و آسه آن به شدت تحت تأثیر تحریم‌های ۲۰۱۸ قرار گرفته به نحوی که صادرات به لحاظ ارزش دچار کاهش شدید شده است. انتخاب ارز جایگزین دلار و استفاده از سامانه‌های جایگزین سوئیفت مقدمات بهبود مبادلات تجاری ایران-آسه آن را مهیا خواهد ساخت.

کلیدواژه: ایران، آسه آن، دلارزدایی، تحریم، سری زمانی.

۱- مقدمه و بیان مسئله

دلار آمریکا از دهه ۱۹۲۰ به یک ارز بین‌المللی تبدیل و به‌عنوان ارز ذخیره بین‌المللی مطرح شد، زیرا ایالات متحده آمریکا در جنگ جهانی اول نسبتاً آسیب ندید و از آنجایی که دریافت‌کننده بخش قابل توجهی از جریان طلا در زمان جنگ بود، پشتوانه محکمی برای دلار ایجاد گردید. پس از جنگ جهانی دوم نیز ایالات متحده جایگاه خود به‌عنوان یک قدرت جهانی را مستحکم نمود و در سال ۱۹۴۴ سیستم برتون وودز (Bretton Woods system) را به‌عنوان سیستم مبادلات بین‌المللی تأسیس نمود که رسماً دلار را به‌عنوان ارز ذخیره اولیه جهان برای تجارت بین‌المللی و تنها ارز بین‌المللی موجود معرفی نمود (آی‌شنگرین و فلاندرو (Eichengreen and Flandreau)، ۲۰۰۹: ۳۷۹). در اوایل دهه ۱۹۷۰، دلار آمریکا طی توافقی با پادشاهی عربستان سعودی برای انجام تجارت جهانی انرژی به دلار، موقعیت خود را مستحکم کرد؛ در همین زمان وضعیت دلار با فروپاشی سیستم برتون وودز تقویت شد و اساساً رقابت سایر ارزها با دلار حذف گردید و روند وابستگی تجارت بین‌المللی به این ارز افزایش یافت (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۸).

دلاری شدن (Dollarization) یا وابستگی به دلار اشاره به تفوق و برتری دلار در مبادلات

بین‌المللی دارد. تجارب حدود یک قرن رواج دلار در عرصه بین‌المللی مشخص ساخته است که این موضوع می‌تواند چالش‌های بزرگی برای دولت‌ها ایجاد کند. سطح بالای دلاری شدن سؤالاتی را در مورد طراحی، اجرا و اثربخشی سیاست‌های پولی، مالی و نرخ ارز ایجاد نموده که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱) دلاری شدن، کنترل مقامات پولی بر نقدینگی داخلی را هم از طریق افزایش مؤلفه‌ای که تأثیر مستقیم اندکی روی آن اعمال می‌شود و هم با کاهش ثبات تقاضای پول کاهش می‌دهد.

۲) دلاری شدن آسیب‌پذیری نظام‌های مالی در برابر ریسک‌های پرداخت بدهی و نقدینگی افزایش می‌دهد زیرا دلاری شدن بر ظرفیت بانک‌های مرکزی برای عمل به‌عنوان آخرین راه‌حل تأثیر می‌گذارد و عدم تطابق ارز در بخش شرکت‌ها می‌تواند منجر به افزایش وام‌های غیرجاری شود.

۳) دلاری شدن ترازنامه‌های بخش دولتی را در معرض خطرات نرخ ارز قرار می‌دهد. عدم تطابق ترازنامه در اقتصادهای به‌شدت دلاری، به دلیل تأثیر انقباضی آن بر تولید کل، کشورها را نسبت به نوسانات شدید نرخ ارز کم‌تحمل می‌نماید.

۴) دلاری شدن نوعی برگشت‌ناپذیری را نمایان می‌سازد، به این معنی که نسبت دلاری شدن حتی پس از تثبیت موفقیت‌آمیز ارزهای محلی و عمیق‌تر شدن بازارهای مالی به دلیل هزینه‌های تعویض و طولانی‌مدت کاهش نمی‌یابد (چاکایر و همکاران) (Cakir et al, ۲۰۲۲: ۶).

توجه به این پیامدها موجب گردید تا در برابر فرایند دلاری شدن، به‌ویژه از آغاز قرن بیست و یکم، مفهوم دلارزدایی (De Dollarization) مورد توجه قرار گیرد، چراکه وابستگی به دلار (یا دلاری شدن) در سالیان گذشته در بسیاری از اقتصادهای نوظهور کلیدواژه بنیادی ضعف اقتصاد کلان بوده (کاتائو و ترونز) (Catão and Terrones, ۲۰۱۶: ۳) و تحقیقات صورت گرفته در خصوص فرایند وابستگی به دلار مشخص ساخته که اتخاذ سیاست‌هایی جهت کاهش دلاری شدن ضروری است و دلاری شدن به نهادهای اقتصادی کشورها آسیب رسانده است؛ چراکه نقش مسلطی را برای دلار در اقتصاد جهانی مهیا نموده و میزان نفوذ نامتناسبی را بر دیگر اقتصادها برای ایالات متحده ایجاد کرده است. دلارزدایی در واقع به کاهش تسلط دلار بر

بازارهای جهانی اشاره دارد و فرآیند جایگزینی دلار آمریکا به عنوان ارز تجاری نفت و یا سایر کالاها بوده و ناشی از تمایل به کاهش ریسک‌های ژئوپلیتیکی بانک‌های مرکزی کشورها است، جایی که وضعیت دلار به عنوان ارز ذخیره می‌تواند به عنوان یک سلاح تهاجمی علیه آن‌ها مورد استفاده قرار گیرد (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۷).

هرچند دلارزدایی در دهه ۱۹۸۰ در آمریکای لاتین مورد توجه بود اما به دلیل عدم توجه به شرایط موجود در بازار داخلی چندان موفق نبودند. دهه آغازین قرن بیست و یکم اما مصادف گردید با شروع فرآیندهای موفق دلارزدایی در آمریکای لاتین که با سیاست‌هایی چون افزایش دلارزدایی سپرده و مدیریت فعال تفاوت‌های ذخایر مورد نیاز و سایر اقدامات احتیاطی، دلارزدایی را در این کشورها تسهیل نمود (اندرمو و کراگ (Andermo and Kragh)، ۲۰۲۱: ۲۸۰؛ اسکرینیانو و سوسا (Escribano and Sosa)، ۲۰۱۰: ۵). تجربه کارآمدی دلارزدایی در آمریکای لاتین در حال حاضر از سوی کشورهای دیگر نیز در حال اجرا می‌باشد. به عنوان مثال، چین، روسیه، هند به تدریج شروع به انعقاد توافقنامه‌هایی کرده‌اند که به یکدیگر اجازه می‌دهد ارزهای خود را در تجارت دوجانبه بپذیرند (کیویچ (Kievich)، ۲۰۱۸: ۴۰)؛ یا گرجستان که از سال ۲۰۱۷ فرایند دلارزدایی خود را آغاز نموده (ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹: ۶۵) و پرو که از ۲۰۱۵ اقدام به اجرای سیاست‌های دلارزدایی نموده است (کنتراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹: ۲)؛ حتی اتحادیه اروپا نیز یورو را به عنوان یک دارایی ذخیره و به عنوان یک وسیله مبادله بین‌المللی معرفی نموده است (کیویچ (Kievich)، ۲۰۱۸: ۴۰). برخی از سازمان‌های همکاری منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز روند دلارزدایی را در اعضاء خود آغاز نموده‌اند که دو سازمان بریکس (BRICS) و شانگهای (Shanghai Cooperation Organization) مهم‌ترین اقدامات را در این خصوص در سال‌های گذشته به انجام رسانیده‌اند که مجموع این اقدامات سبب گردیده که بر اساس بررسی ترکیب ارزی ذخایر رسمی ارز خارجی صندوق بین‌المللی پول، سهم ذخایر ذخیره شده به دلار آمریکا توسط بانک‌های مرکزی کشورهای جهان از ۷۱ درصد در سال ۱۹۹۹ به ۵۹ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یابد (ارسلانالپ و همکاران (Arslanalp et al)، ۲۰۲۲: ۱۱؛ لوفت و کورین (Luft and Korin)، ۲۰۱۹: ۷). آخرین تلاش در روند دلارزدایی مربوط به اتحادیه آسه‌آن (ASEAN) است که از ابتدای سال ۲۰۲۳ نسبت به دلارزدایی

اتخاذ تصمیم نموده است.

دلارزدایی معطوف به وضعیت اعمال تحریم‌ها نیز می‌باشد چراکه شبکه نقل و انتقالات مالی جهانی موسوم به سوئیفت (SWIFT) تحت نظارت خزانه‌داری ایالات متحده است و در نتیجه تأثیر زیادی بر سیستم تراکنش‌های مالی جهانی، با توانایی اعمال تحریم‌ها بر دولت‌ها و اشخاص دارد. در حال حاضر حدود یک چهارم جمعیت جهان تحت تأثیر مستقیم تحریم‌های اقتصادی به رهبری ایالات متحده هستند، تحریم‌هایی که امکانات آن‌ها را برای تجارت و انجام سایر فعالیت‌های اقتصادی و مالی ضروری که اغلب با دلار قیمت‌گذاری می‌شوند کاهش می‌دهد، اما ضرورت تجارت را مخدوش ن ساخته است. به عبارت دیگر، اعمال تحریم‌ها و محدود شدن کشورهای تحریم شده از کاربرد دلار منجر به توجه این کشورها به ارزهای جایگزینی شده که از توانایی رفع ضروریات تجارت خارجی برخوردار است. هرچند واهمه از تحریم‌های ثانویه برخی کشورها را از انجام مبادلات بین‌المللی حتی با ارزهایی غیر از دلار نیز بر حذر داشته، لیکن خارج شدن از چرخه تبادل دلار نیز به اندازه کافی دارای جاذبه بوده است که فرایند دلارزدایی همچنان مورد توجه باقی بماند. استفاده بیش از حد از تحریم‌ها برای سایر کشورها این امکان را فراهم ساخته تا یک سیستم مالی موازی ایجاد کنند و با شرکای تجاری خود با ارزهای غیر دلار مبادله نمایند (دیویس (Davis)، ۲۰۲۳: ۴۰؛ هیولیا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۴۰؛ شاگینا (Shagina) ۲۰۲۲: ۸).

در این بین، ایران از جمله کشورهایی است که قرار گرفتن تحت تحریم‌های شدید به‌ویژه از سال ۲۰۱۸ تأثیر بسزایی بر دادوستد بین‌المللی این کشور داشته و کاهش منابع دلاری منجر به نوسانات شدید ارزی و به دنبال آن تورم گردیده است که این امر حاکی از وابستگی بسیار بالا به دلار در ایران است. بر این اساس و با توجه به روندهای موجود در مبادلات تجاری ایران با آسه‌آن، هدف پژوهش حاضر امکان‌سنجی دلارزدایی از تجارت ایران با آسه‌آن خواهد بود و این سؤال مطرح گردیده است که: تجارت ایران با آسه‌آن چه میزان تحت تأثیر تحریم قرار گرفته است؟ و آغاز فرایند دلارزدایی در آسه‌آن چه مزایایی برای ایران ایجاد خواهد نمود؟ پاسخ اولیه به سؤال پژوهش که فرضیه تحقیق می‌باشد نیز عبارت است از: تحریم‌های اعمال شده بر ایران به‌ویژه بعد از سال ۲۰۱۸ تجارت ایران با آسه‌آن را تحت تأثیر قرار داده است. همچنین، دلارزدایی از مبادلات تجاری در آسه‌آن زمینه مناسب برای افزایش مبادلات تجاری ایران را فراهم خواهد ساخت. جهت بررسی فرضیه تحقیق، ابتدا روند تجارت اعضا آسه‌آن مورد بررسی قرار گرفته تا

توانایی این اتحادیه در بهبود تجارت اعضا بررسی گردد و سپس زمینه و امکانات موجود برای ایران بررسی خواهد شد.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه نظری

وابستگی به دلار یا دلاری شدن مفهومی است که در اقتصاد سیاسی برای اشاره وضعیتی بکار می‌رود که مبادلات مالی یک کشور به‌طور وسیعی به دلار متکی می‌گردد. تعریف عملیاتی وابستگی به دلار عموماً با سطح سپرده‌ها یا وام‌های یک کشور مشخص می‌گردد و در صورتی که مجموع آن دو بیش از ۴۰ درصد باشد این گونه مطرح می‌شود که آن کشور وابسته به دلار است. در مقابل نیز دلارزدایی به معنی کاهش وابستگی به دلار به زیر ۲۰ درصد و یا کمتر و سپس حفظ آن برای حداقل پنج سال متوالی است. با این معیارها در حال حاضر دو کشور دارای تجربه موفق دلارزدایی بوده‌اند: شیلی و لهستان (گالیندو و لیدرمننا (Galindo and Leidermna)، ۲۰۰۵: ۹) و دو کشور چین و روسیه نیز اقدامات مهمی را جهت دلارزدایی به انجام رسانیده‌اند. به لحاظ نظری نیز دلاری شدن به عنوان استفاده از ارز خارجی به عنوان واحد حساب، وسیله مبادله و ذخیره ارزش تعریف می‌شود و اساساً در سه مفهوم نمایان می‌گردد: دلاری‌سازی دارایی، دلاری‌سازی معاملات و دلاری‌سازی قیمت یا صورت حساب (آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰: ۲). ضعف بنیادهای اقتصادی، تورم بالا و پر نوسان، نوسانات نرخ اسمی ارز و چارچوب ضعیف سیاست پولی از جمله دلایلی هستند که باعث افزایش سطح دلاری شدن می‌شوند. از سوی دیگر، دلاری شدن اثربخشی سیاست پولی را تضعیف نموده و یک چرخه معیوب ایجاد می‌کند که طی آن ارزش ارز ملی به‌طور مستمر کاهش یافته و در نتیجه زیان بیشتری در پی خواهد داشت (ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹: ۶۴). به همین دلیل بسیاری از کشورها به دنبال راه‌هایی برای کاهش دلاری شدن و الگوبرداری از نمونه‌های موفق دیگر کشورها هستند.

ترویج ارز محلی و دلارزدایی مستلزم سیاست‌هایی است که جامع، متوالی و مکمل یکدیگر باشند. دلارزدایی معمولاً بر چهار جبهه متمرکز دارد:

- ۱- سیاست‌های مؤثر اقتصاد کلان و مدیریت بدهی عمومی (سیاست نرخ ارز، سیاست پولی، سیاست مالی / مالیات و مدیریت بدهی)
- ۲- سیاست‌های مالی صحیح
- ۳- مقررات احتیاطی در بخش مالی
- ۴- معرفی اقدامات اداری که اجرای سیاست‌های کلان اقتصادی و مالی را تسهیل می‌کند (سامسن (Samsen)، ۲۰۱۵: ۱۰).

در نظریه دلارزدایی چنین مطرح می‌گردد که یک سیستم مالی دلاری در ماهیت خود مستلزم خطرات مهمی است، از جمله احتمال عدم تطابق زیاد بین سهم بدهی‌های دلاری و سهم دارایی‌های دلاری که منجر به زیان درآمدی زیادی برای دولت‌ها در هنگام نوسانات نرخ ارز می‌شود (کترراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹: ۱؛ کاتائو و ترونز (Catão and Terrones)، ۲۰۱۶: ۴). دلاری‌سازی به‌ویژه به سیاست‌های پولی مرتبط است، زیرا نقش بانک مرکزی را به‌عنوان آخرین راه‌حل محدود می‌کند و آسیب‌پذیری‌های قابل‌توجهی در برابر ثبات مالی و همچنین برای سیستم پرداخت به‌عنوان یک کل ایجاد می‌کند. دلاری شدن اثربخشی سیاست پولی را در دوره‌هایی که تلاطم بین‌المللی بر ارزش داخلی ارز خارجی تأثیر می‌گذارد، کاهش می‌دهد. آسیب وارد شده به کشورها به‌ویژه در دوران اعمال تحریم‌ها و یا بازپرداخت وام‌های خارجی و استقراس‌ها که تمامی آن‌ها در مفهوم شوک‌های خارجی مطرح شده‌اند، سبب شده بانک‌های مرکزی اغلب علاقه‌مند به اجرای سیاست‌های دلارزدایی شوند (آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰: ۳).

دلارزدایی در پی بهبود ثبات اسمی و اعتبار مقام پولی کشورها است. این استراتژی بر اقداماتی تمرکز دارد که با کاهش وابستگی به دلار و طی یک دوره زمانی، به تدریج توانایی بانک مرکزی را برای اجرای یک سیاست پولی مستقل و سالم و بدون غفلت از تأثیری که افزایش انعطاف‌پذیری نرخ ارز واقعی بر شکنندگی مالی دارد، افزایش می‌دهد. به‌همین دلیل، دلارزدایی به‌منزله ترکیب سیاست ضد تورمی با تدابیر احتیاطی و مدیریت نقدینگی است که از نوسانات ارزی غافل نمی‌شود. منظور از سیاست ضد تورمی با تدابیر احتیاطی نیز عبارت است از توجه به محدودیت بدهی به دلار برای بدهکاران با درآمد غیر دلاری و در نظر داشتن ذخایر اجباری متفاوت که ریسک سامانمند ارز خارجی را در نظر می‌گیرد (ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۸).

تحقیقات صورت گرفته تأیید نموده‌اند که کشورهایی که دستور کار جامع سیاست‌های دلارزدایی را تدوین کرده‌اند، به درجات مختلف موفق شده‌اند این پدیده را با موفقیت با کاهش دهند (هولپا (Huleppa)؛ ۲۰۲۳؛ آریتا و همکاران (Arrieta et al)، ۲۰۲۰؛ شاگینا (Shagina)، ۲۰۲۲؛ ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱؛ کنتراس و همکاران (Contreras et al)، ۲۰۱۹؛ ابوسلیدزه و میزا (Abuselidze and Miza)، ۲۰۱۹؛ کاتائو و ترونز (Catão and Terrones)، ۲۰۱۶). این سیاست‌ها شامل اقدامات کلان اقتصادی (مانند هدف‌گذاری تورم بدون نرخ مبادله‌ای یا تسلط مالی بر بانک مرکزی)، اقدامات اقتصاد خرد (مانند ذخایر مورد نیاز، محدودیت در وام‌دهی دلاری، یا توسعه ابزارهای پس‌انداز رقابتی به ارز داخلی) و اقدامات محدودیت‌زا برای جلوگیری از دلاری شدن واقعی است؛ اقداماتی مانند محدودیت‌های قانونی مناقصه، تعیین قیمت اجباری به ارز محلی، یا افزایش ریسک خرید و فروش دلار (Cakir and et al, 2022:6).

نظریه دلارزدایی بر اصلاح دو فرایند تأکید دارد:

۱) باید مقررات موجود که منجر به وابستگی به دلار شده مورد بازنگری قرار گرفته تا منجر به درونی‌سازی کامل ریسک‌های واسطه‌گری دلار شود و فضای بیشتری برای مانور سیاست پولی دولت فراهم کند و زمینه را برای کاهش خطرهای چنین سیاستی آماده شود (ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷). به بیان دیگر، مهم‌ترین موضوع که موجب نگرانی دولت‌ها در دلارزدایی شده مربوط به افزایش آسیب‌پذیری به دلیل بدهی‌های دلاری بخش دولتی و خصوصی است. کاهش وابستگی به دلار بدون اطمینان از ارزهای جایگزین و اطمینان از فرایندهای مبادله آن‌ها در تجارت بین‌المللی موجب توقف ناگهانی جریان سرمایه در کشور شده که با کاهش شدید رشد اقتصادی و کاهش شدید ارزش پول داخلی همراه است و به همین سبب می‌تواند مجموعه‌ای از پویایی‌های بسیار دشوار را برای بدهی‌های بخش دولتی و خصوصی ایجاد کند (گالیندو و لیدرمن (Galindo and Leidermna)، ۲۰۰۵: ۷). به همین دلیل برای اجرای سیاست دلارزدایی، اولین ضرورت برقراری ارتباط تجاری مستمر با سایر شرکای بین‌المللی است تا ضمن ایجاد اطمینان از استمرار جریان سرمایه، از افت شدید ارز داخلی نیز جلوگیری گردد.

۲) باید استفاده از ارز محلی و به‌طور هم‌زمان ارز جایگزین دلار و نیز ابزارهای پس‌انداز مبتنی بر

این دو را ترویج نمود. این رویکرد بر فرض زیر استوار است: یک سیاست دلارزدایی خوب باید بر ترس شناور شدن نرخ ارز غلبه کند، سوگیری‌های طرفدار دلار را کاهش دهد و ابزارهای پوشش ریسک ارز محلی و ارز خارجی جایگزین را ترویج کند (ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷). زاویه روانی در نظر گرفتن دلار آمریکا به عنوان یک دارایی «پناهگاه امن» این است که مردم همچنان به آن به عنوان دارایی نسبتاً بدون ریسک نگاه می‌کنند. علاوه بر این، تخلیه ناگهانی دارایی‌های دلاری توسط بانک‌های مرکزی متخاصم، ترازنامه‌های آن‌ها را با فرسایش ارزش کل دارایی‌های دلاری آن‌ها در معرض خطر قرار می‌دهد (هیولپا (Heuleppa)، ۲۰۲۳: ۳۲۸). به همین دلیل بایست ضمانت‌های لازم برای ورود ارز جایگزین به انجام رسیده و استمرار یابد تا علاوه بر جامعه داخلی، سایر کشورها نیز به اطمینان لازم برای تبادل ارز جایگزین دست یابند.

انجام هم‌زمان این دو اقدام سبب خواهد شد تا وابستگی به دلار و دلاری شدن کاهش یابد و به نوبه خود، فضای بیشتری برای اصلاحات آینده در اختیار دولت قرار گیرد (ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۳۷)؛ چراکه هدف نهایی دلارزدایی، ایجاد مزیت برای ارزهای جایگزین است بطوریکه ریسک تجارت خارجی کاهش یافته و قدرت مانور دولت در مبادلات افزایش یابد. به همین دلیل دلارزدایی مستلزم هزینه سیاسی و مالی هم‌زمان است که برای موفقیت نیاز به حمایت سیاسی دارد. دلارزدایی باید به عنوان یک سیاست دولتی پذیرفته شده و در طول یک دوره زمانی استمرار یابد تا اثربخش گردد (ییاتی (Yeyati)، ۲۰۲۱: ۶۳؛ پلاتا و هررو (Plata and Herrero)، ۲۰۰۷: ۲۲).

۲-۲- پیشینه تحقیق

جستجو در پایگاه‌های علمی فارسی از جمله کتابخانه ملی، پایگاه مقالات علوم اسلامی و انسانی (نورمگز)، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و پرتال جامعه علوم انسانی حاکی از آن است که پژوهشی مجزا در خصوص نظریه دلارزدایی و امکان‌سنجی آن در ایران به انجام نرسیده است. جستجوی منابع لاتین نیز فاقد پژوهشی در خصوص ایران است و مهم‌ترین منابع نظری موجود نیز در بخش پیشینه پژوهش مورد اشاره قرار گرفته است. با این وجود، تحقیقاتی به انجام رسیده‌اند که اثر تحریم بر تجارت بین‌المللی ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند و به لحاظ محتوایی با پژوهش حاضر دارای قرابت می‌باشند. مهم‌ترین این تحقیقات در جدول ذیل درج

شده است:

جدول (۱) - پیشینه پژوهش

نویسنده	حیطه پژوهش
رحمان و دیگران، ۱۴۰۱	تحریم سبب شده است تجارت میان ایران و فرانسه با کاهش مواجه گردد
غفاری فرد و دیگران، ۱۴۰۱	تحریم‌های گسترده باعث کاهش صادرات و واردات شده‌اند؛ لیکن تأثیر آن بر صادرات بیشتر از واردات بوده است.
بنی اسدی، ۱۴۰۱	تحریم‌ها سبب شده‌اند تا شرکای اصلی ایران تغییر یابند
پروین و دیگران، ۱۴۰۱	تحریم‌ها از طریق کاهش میزان واردات به دلیل نبود منابع مالی ناشی از صادرات، به افزایش قیمت کالاهای اساسی و در نتیجه کاهش رفاه منجر شده است
شکری و دیگران، ۱۳۹۹	تحریم بانک مرکزی و تحریم فروش نفت ایران تأثیر عمیق‌تری بر جریان ورودی سرمایه به ایران داشته‌اند
نادمی و صداقت، ۱۳۹۷	تحریم‌های بین‌المللی از طریق کاهش صادرات موجب افزایش بیکاری در ایران شده است
آقایی و دیگران، ۱۳۹۷	تحریم‌ها تأثیر منفی قابل ملاحظه‌ای بر میزان صادرات و واردات کالاهای تجاری ایران داشته‌اند
Laudati and Pesaran, 2023	تحریم‌ها به طور قابل توجهی در آمد صادرات نفت را کاهش داده و منجر به کاهش قابل توجه ارزش ریال و به دنبال آن افزایش تورم و کاهش رشد تولید شده است
Mahdi and Karamelikli, 2020	تحریم‌ها به شدت جریان تجاری بین ایران و اتحادیه اروپا را با مشکل مواجه نموده است؛ این اثر در بخش عمدتاً در بخش صادرات نفت ایران بوده است
Majidi and Zarouni, 2020	محدود کردن دسترسی به منابع مالی و ارزی، کاهش سرمایه‌گذاری، افزایش بیکاری و تورم و کاهش رشد اقتصادی پیامدهای تحریم برای ایران هستند
Shirazi et al, 2016	تحریم‌ها تأثیر منفی و معناداری بر میزان صادرات ایران به تمام شرکای داشته است و بین سال‌های ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۳ ارزش صادرات ایران سالانه به طور متوسط ۳۳ درصد کاهش یافته و مجموع زیان در این سه سال ۱۰۴ میلیارد دلار بوده است

همان‌گونه که محتوای پیشینه پژوهش مشخص می‌سازد، اثربخشی تحریم مورد توجه بوده است لیکن هدف اصلی پژوهش حاضر توجه به راهکار کاهش اثر تحریم از طریق دلارزدایی است.

۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر در زمره تحقیقات ترکیبی است. جهت بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه‌آن از آماره تفاوت میانگین‌ها (Compare means) استفاده شده و جهت بررسی تأثیر آسه‌آن بر مبادلات اعضا از تکنیک‌های سری زمانی (Time series) استفاده شده است. سپس بر اساس نتایج حاصل، وضعیت ایران در ارتباط با کشورهای عضو آسه‌آن بررسی شده و

امکانات موجود جهت دلارزدایی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

جهت بررسی روند مبادلات اقتصادی کشورهای عضو آسه آن از سری زمانی استفاده شده است. سری زمانی دربرگیرنده توالی داده‌های کمی است که روند طی شده در یک موضوع را مورد بررسی قرار می‌دهد (واکلیم (Weakliem)، ۲۰۱۰: ۱۷). به بیان دیگر، سری زمانی، مجموعه مشاهداتی است که برحسب زمان مرتب شده و از مشاهده یک پدیده در بازه زمانی طولانی حاصل شده است (برانت و فریمن (Brandt and Freeman)، ۲۰۰۶: ۴). سری زمانی معمولاً شامل موضوعات منفرد یا واحدهای تحقیقاتی می‌شوند که به‌طور مکرر در فواصل زمانی معین در تعداد زیادی مشاهدات اندازه‌گیری می‌شوند. تحلیل سری‌های زمانی را می‌توان به‌عنوان نمونه‌ای از طرح‌های طولی در نظر گرفت که به پژوهشگر کمک می‌کند تا فرآیند طبیعی، الگوی تغییر در طول زمان را درک نماید (دتلینگ (Dettling)، ۲۰۲۰: ۲۵).

از آزمون تفاوت میانگین‌ها نیز جهت بررسی تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن استفاده شده است. از آنجاکه میانگین آماره‌ای است که تحت تأثیر داده‌های دورافتاده قرار می‌گیرد، صرف وجود تفاوت در میانگین یک متغیر در دو بازه زمانی به معنی وجود تفاوت معنادار و قابل تعمیم میان آن‌ها نیست. به همین دلیل آزمون تفاوت میانگین‌ها به بررسی وضعیت میانگین یک متغیر در همه حالات ممکن پرداخته و صرفاً در صورتی که میانگین‌های مشاهده شده در هر گروه مشابه یکدیگر بوده و با میانگین گروه دیگر دارای تمایز باشند، وجود تفاوت در میانگین‌ها تأیید خواهد شد.

۴- اتحادیه آسه آن

انجمن کشورهای جنوب شرقی آسیا (آسه آن)، متشکل از پنج کشور عضو اصلی اندونزی، مالزی، فیلیپین، سنگاپور و تایلند، در اوت ۱۹۶۷ تأسیس شد. تشکیل آسه آن تحت تأثیر دلایل سیاسی و ژئواستراتژیکی مرتبط با کنار گذاشتن غرب از نقش خود به‌عنوان سپری در برابر کمونیسم بود. پس از بحران نفتی و رکود ۱۹۷۳-۱۹۷۴، همکاری اقتصادی منطقه‌ای در ترتیبات تجاری ترجیحی بین اعضا، مذاکرات تجاری مشترک با قدرت‌های خارجی و سیاست سرمایه‌گذاری صنعتی پیشرفت زیادی نمود. تعداد اعضا به‌مرور زمان و تا سال ۱۹۹۹ تکمیل گردید: بروئی دارالسلام در سال ۱۹۸۴، ویتنام در سال ۱۹۹۵، لائوس و میانمار در سال ۱۹۹۷ و کامبوج در سال ۱۹۹۹. ادغام تجاری کشورهای عضو است که شامل اجرای توافقنامه ترتیبات

تجارت ترجیحی آسه آن است در سال ۱۹۷۷ آغاز و در سال ۱۹۹۵ اصلاح گردید. از آن زمان، روابط بین کشورهای عضو آسه آن هم از نظر دامنه و هم از نظر اهمیت تقویت شده است. این روابط از جمله تجارت، سرمایه‌گذاری، گمرک و مالکیت فکری را شامل می‌شود (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۵: ۲).

اهداف اولیه آسه آن عبارت‌اند از:

- ۱- تسریع رشد اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و توسعه فرهنگی در منطقه از طریق تلاش‌های مشترک در روحیه برابری و مشارکت به منظور تقویت بنیان جامعه مرفه و صلح‌آمیز کشورهای جنوب شرقی آسیا.
- ۲- ترویج صلح و ثبات منطقه‌ای از طریق رعایت احترام به عدالت و حاکمیت قانون در روابط بین کشورهای منطقه و پایبندی به اصول منشور ملل متحد (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۵: ۴).

برای تقویت بیشتر تجارت درون منطقه‌ای، رهبران آسه آن تصمیم گرفتند در سال ۱۹۹۲ یک موسسه جدید به نام منطقه آزاد تجاری آسه آن موسوم به افتا (AFTA) ایجاد کنند. هدف‌گذاری اولیه کاهش تعرفه مبادلات تجاری به کمتر از ۵ درصد طی ۱۵ سال بود و سال ۲۰۰۸ به عنوان انتهای دوره زمانی کاهش تعرفه مشخص گردید؛ اما پس از عضویت ویتنام، لائوس، کامبوج و میانمار، ضرب‌الاجل کاهش تعرفه ابتدا به سال ۲۰۰۳ و بعداً به سال ۲۰۰۰ منتقل گردید. در سال ۲۰۰۰، ابتکار یکپارچگی آسه آن راه‌اندازی شد، از جمله کاهش یک‌جانبه و داوطلبانه تعرفه‌ها، به‌ویژه توسط اعضای قدیمی آسه آن. ایجاد صندوق آسه آن که دارای بیش از ۵۵ میلیون دلار سرمایه بود و هدف آن کمک به اعضای جدید در زمینه‌هایی مانند زیرساخت‌ها، توسعه منابع انسانی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و یکپارچگی اقتصادی منطقه‌ای است، نقش مهمی در بهبود وضعیت آسه آن ایفا نموده است. از سال ۲۰۰۲، افتا عملیاتی شده که بیشتر یک منطقه تجاری ترجیحی با تعرفه‌های پایین‌تر در میان اعضای خود در مقایسه با سایر نقاط جهان است تا یک منطقه تجارت آزاد؛ افتا در واقع تعرفه‌ها و موانع غیر تعرفه‌ای را بر روی کالاهای تولید شده توسط اعضا برای تجارت درون آسه آن حذف می‌کند (کیوفیلاونگ و همکاران (Kyophilavong et al)، ۲۰۱۶: ۳۵۵).

فعالیت آسه آن را می‌توان به چهار دوره تقسیم نمود:

الف) ۱۹۶۷ الی ۱۹۷۵: ۱۹۶۷ سال تاسیس آسه‌آن است و تا حدود یک دهه بعد عمده فعالیت کشورهای عضو در محدود فعالیت و بیانیه‌های سیاسی باقی ماند. مهم‌ترین موضوع موجود در منطقه نیز جنگ ویتنام و سپس خروج نیروهای آمریکائی در سال ۱۹۷۵ است.

ب) از ۱۹۷۶ الی ۱۹۹۱: در این دوره سه قرارداد مهم میان کشورهای عضو منعقد می‌گردد: پیمان مودت و همکاری (۱۹۷۶)، اعلامیه توافق در آسه‌آن (۱۹۷۶) و موافقت‌نامه ترتیبات ترجیحی (۱۹۷۷)؛ ابزارهای موافقت‌نامه ترتیبات تجاری در سال ۱۹۸۷ مورد تصویب اعضا قرار گرفت. دوره دوم استمرار فعالیت‌های سیاسی به همراه آغاز فعالیت‌های تجاری آسه‌آن است.

پ) از ۱۹۹۲ الی ۲۰۰۹: این دوره آغاز افزایش تبادلات تجاری کشورهای عضو است که با توافقنامه تجارت آزاد آسه‌آن (افتا) آغاز می‌گردد و جامعه تجاری آسه‌آن تشکیل می‌شود. اهداف افتا عبارت‌اند از: لغو محدودیت‌های تجاری و تسهیل سرمایه‌گذاری. پیرو انعقاد افتا، چندین توافق دیگر که مکمل آن بودند نیز منعقد گردیده که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: توافقنامه چارچوب خدمات و تجارت، توافقنامه بازار هوایی مشترک، منشور آسه‌آن و تحقق استقلال حقوقی اتحادیه. دوره سوم فعالیت با تعیین چشم‌انداز برای سال ۲۰۲۰ به پایان می‌رسد که هدف اصلی آن رفع هرگونه محدودیت جهت سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو بود.

ت) تکمیل ادغام اقتصادی آسه‌آن: آغاز سال ۲۰۲۳ مصادف است با تصمیم مهم اعضا آسه‌آن جهت ادغام اقتصادی که بیانگر آغاز دوره جدیدی در فعالیت این اتحادیه منطقه‌ای است. آسه‌آن برای افزایش استقلال پولی خود به‌منظور کاهش اتکا به ارزهای خارجی خاص و سیستم پرداخت بین‌المللی (سوئیفت)، فرایند دلارزدایی از مبادلات خود را آغاز نموده است. در مارس ۲۰۲۳ کشورهای عضو توافق کردند که استفاده از ارزهای محلی در منطقه را تقویت کنند و اتکا به دلار برای تجارت و سرمایه‌گذاری فرامرزی کاهش دهند چراکه سیستم پولی جهانی فعلی، پویایی بازار را منعکس نمی‌کند. هدف اصلی آسه‌آن از این اقدام عبارت است از تشویق تجارت و سرمایه‌گذاری فرامرزی و کاهش شوک‌های خارجی به اقتصاد منطقه به‌دلیل وابستگی به دلار. اندونزی اولین کشور عضو است که اقدامات اجرائی خود جهت صدور کارت‌های بانکی که از ارزهای سایر اعضا آسه‌آن نیز پشتیبانی می‌کند، آغاز نموده است. به‌طورکلی اعضا آسه‌آن امیدوارند از ارزهای محلی بیشتری برای ارتقای ثبات اقتصادی و کاهش اثرات مخرب مانند تورم بالا استفاده کنند. در راستای تکمیل دلارزدایی، آسه‌آن اعلام نموده است که فرایند حذف دلار با سایر کشورها یا مناطق جغرافیایی را به‌طور جداگانه بررسی و سازوکار آن را اجرایی

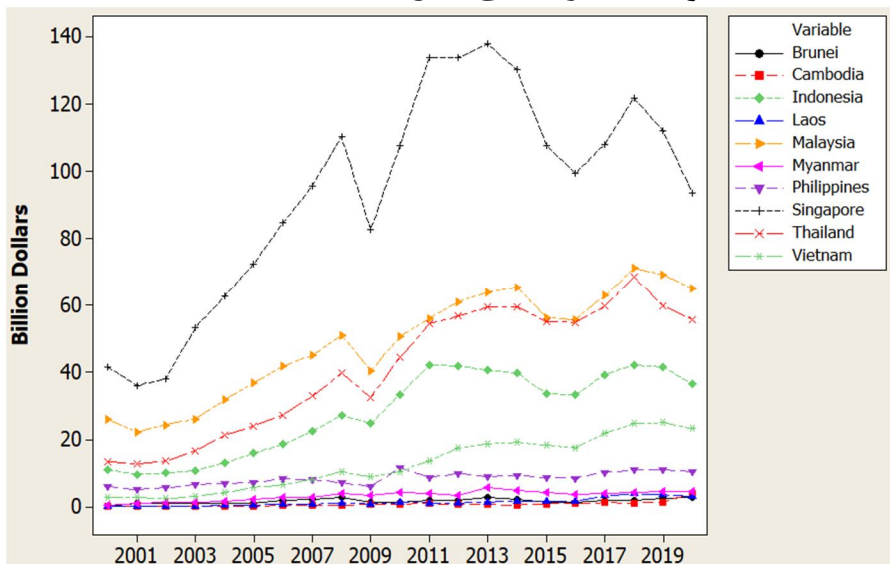
خواهد نمود.

۵- یافته‌ها

جهت بررسی تأثیر تجارت ایران با آسه‌آن، ابتدا تأثیر توافقی‌های تجاری بر تبادلات مالی کشورهای عضو آسه‌آن در دو بخش مورد بررسی قرار گرفته است: الف) تبادلات اقتصادی اعضا آسه‌آن در بخش صادرات در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ ب) تبادلات اقتصادی اعضا آسه‌آن در بخش واردات در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰؛ سپس صادرات و واردات ایران با اعضا آسه‌آن در سری زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ تحلیل خواهد شد. تمامی تحلیل‌ها بر اساس داده‌ها بانک جهانی به انجام رسیده است.

۵-۱- سری زمانی صادرات اعضا آسه‌آن

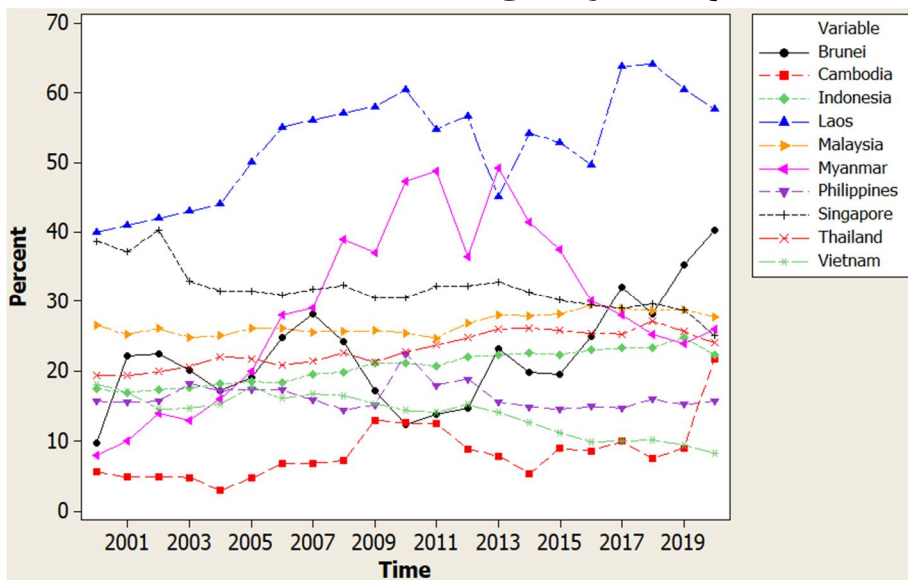
نمودار (۱) - سری زمانی ارزش صادرات اعضا آسه‌آن

سنگاپور تمایز بسیاری با سایر کشورهای عضو آسه‌آن در صادرات داراست و این تمایز در طول سری زمانی تسری داشته است. مالزی و تایلند با تمایز اندکی در ابتدای سری زمانی از یکدیگر

در رتبه دوم قرار دارند که این تمایز در طول سری زمانی کاهش یافته است. اندونزی در ابتدای سری زمانی وضعیت مشابه تایلند داشته اما در طول سری زمانی افزایش کمتری نسبت به تایلند داشته است. در سایر کشورها، صرفاً ویتنام افزایش چشم‌گیری در سری زمانی داشته است. باتوجه به اینکه صادرات تحت تأثیر حجم اقتصاد کشورهاست، میزان درصد صادرات کشورهای آسه‌آن در سری زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ نیز بررسی شده است.

نمودار (۲) - سری زمانی درصد صادرات اعضا آسه‌آن

اطلاعات درصد صادرات هر کشور به اعضا آسه‌آن از کل صادرات، نشان‌دهنده این موضوع است که مقصد چه درصدی از صادرات اعضا آسه‌آن به سایر کشورهای این اتحادیه است. کشور لائوس بالاترین درصد از صادرات به آسه‌آن را دارد و پس از آن میانمار و سنگاپور قرار گرفته‌اند. مالزی، تایلند و اندونزی نیز در طول سری زمانی بین ۲۰ الی ۳۰ درصد از صادرات خود را به آن سه آن داشته‌اند. جزئیات سری زمانی صادرات اعضا آسه‌آن در جدول ذیل درج شده است.

جدول (۲) - توصیف سری زمانی وضعیت صادرات در اعضاء آسه آن

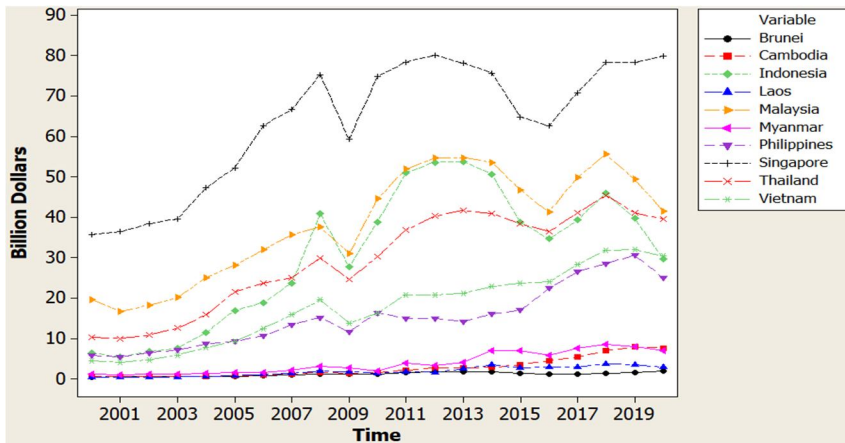
حجم صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		ارزش صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		کشور
ضریب رشد	میانگین درصد	ضریب رشد	مجموع به میلیارد دلار	
۲۷	۲۰.۵۹	۲۳۴	۵۸۶.۱۲	اندونزی
۳۱۴	۲۲.۳۲	۱۴۶۵	۳۲.۹	برونئی
۲۴	۲۳.۱۱	۳۱۶	۸۶۰.۹	تایلند
-۳۵	۳۱.۸۳	۱۲۶	۱۹۶۳.۴۳	سنگاپور
۰	۱۶.۳۵	۷۱	۱۷۳.۱۶	فیلیپین
۲۸۹	۸.۳۱	۴۷۱۲	۱۳.۸۶	کامبوج
۴۴	۵۲.۶۳	۱۸۵۳	۲۶.۵۱	لائوس
۵	۲۶.۷۱	۱۴۸	۱۰۲۲.۱	مالزی
۲۲۴	۲۸.۹۴	۸۳۲	۶۵.۹۵	میانمار
-۵۵	۱۳.۸۷	۷۸۳	۲۶۳.۱۲	ویتنام

اطلاعات موجود در جدول فوق تصدیق‌کننده این موضوع است که توافقنامه افنا برای اقتصادهای کوچک منطقه مفیدتر بوده و سری زمانی صادرات آن‌ها وضعیت بهتر داشته است که به دلیل کوچک بودن نسبت به اقتصادهای پیشرو این منطقه، در نمودار ۱ قابل‌رؤیت نبوده است. برونئی، لائوس و کامبوج کشورهای هستند که حجم صادرات خود را از حدود یک‌صد میلیون دلار به حدود ۳ میلیارد دلار افزایش داده‌اند و به همین دلیل از ضریب رشد بالائی برخوردارند. برای سایر کشورها نیز ضریب رشد به لحاظ ارزش صادرات مثبت است که نشان‌دهنده افزایش حجم صادرات در کشورهای عضو آسه آن است. لیکن به لحاظ درصد صادرات به آسه آن نسبت به کل صادرات، سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که نشان‌دهنده کاهش حجم صادرات این دو کشور به دیگر اعضا آن سه آن است؛ فیلیپین نیز فاقد ضریب رشد است. این امر

باتوجه به افزایش ارزش صادرات این سه کشور به سایر اعضا نشان دهنده افزایش قیمت صادرات صورت گرفته است.

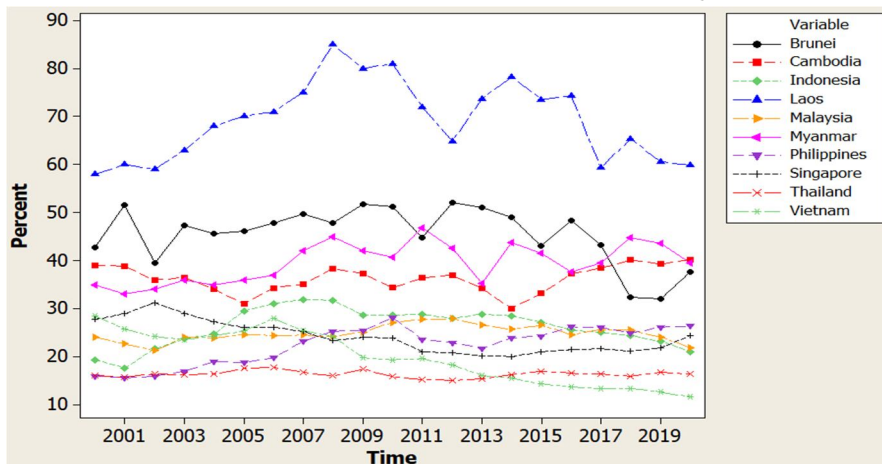
۵-۲- سری زمانی واردات اعضاء آسه آن

نمودار (۳)- سری زمانی ارزش واردات در اعضا آسه آن

سنگاپور همچون فرایند صادرات، حجم متمایزی از واردات آسه آن را نیز به خود اختصاص داده است. مالزی، اندونزی و تایلند با وضعیت مشابه در سری زمانی بعد از سنگاپور قرار گرفته‌اند. فیلیپین و تایلند نیز در رتبه‌های بعدی به لحاظ ارزش واردات قرار دارند.

نمودار (۴)- سری زمانی حجم واردات در اعضا آسه آن

لائوس همچون سری زمانی صادرات، بیشترین درصد واردات را نیز به خود اختصاص داده که نشان‌دهنده اهمیت کشورهای آسه‌آن در مبادلات بین‌المللی این کشور است. برونی، میانمار و کامبوج نیز بین ۴۰ تا ۵۰ درصد واردات خود را از آسه‌آن تأمین نموده‌اند. اندونزی، مالزی، فیلیپین و سنگاپور بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از واردات خود در سری زمانی را از آسه‌آن تأمین نموده‌اند و تنها دو کشور تایلند و ویتنام دارای واردات کمتر از ۲۰ درصد در سری زمانی هستند.

جدول (۳) - توصیف سری زمانی وضعیت واردات در اعضای آسه‌آن

حجم واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		ارزش واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		کشور
ضریب رشد	میانگین درصد	ضریب رشد	مجموع به میلیارد دلار	
۹	۲۶.۱۵	۳۶۰	۶۴۳.۱۳	اندونزی
-۱۲	۴۵.۴۸	۴۰۵	۲۵.۲۲	برونی
۲	۱۶.۳۴	۲۸۴	۶۱۷.۶۷	تایلند
-۱۱	۲۴.۱۲	۱۲۴	۱۳۳۷.۱۹	سنگاپور
۶۶	۲۲.۳۹	۳۲۶	۳۲۱.۶۹	فیلیپین
۳	۳۶.۲۴	۱۲۷۱	۵۸.۰۵	کامبوج
۲۰	۶۹.۱۳	۵۱۲	۴۰.۴۳	لائوس
۹	۲۴.۸۷	۱۱۱	۸۰.۹۵۶	مالزی
۱۳	۳۹.۵۶	۴۶۸	۸۲.۹۷	میانمار
-۵۹	۱۹.۸۵	۵۸۴	۳۷۱.۲	ویتنام

ارزش واردات انجام گرفته در اعضا آسه‌آن دارای ضریب رشد مثبت برای تمامی کشورهاست که نشان‌دهنده روند صعودی واردات بر اساس ارزش آن است. لیکن به لحاظ حجم واردات برونی، سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که نشان‌دهنده کاهش حجم واردات این سه از دیگر اعضا آسه‌آن در سری زمانی است.

ضریب محاسبه شده برای روند صادرات و واردات در اعضاء آسه آن در جدول ذیل درج شده است.

جدول (۴) - سری زمانی وضعیت صادرات و واردات در اعضاء آسه آن

کشور	ضریب سری زمانی صادرات		ضریب سری زمانی واردات		تراز تجاری	
	بر اساس ارزش	بر اساس حجم	بر اساس ارزش	بر اساس حجم	بر اساس ارزش	بر اساس حجم
اندونزی	۰.۸۳۰	۰.۶۹۹	۰.۷۴۰	۰.۳۱۵	-۵۷	۵.۵۶
برونئی	۰.۳۴۱	۰.۳۹۵	۰.۷۳۱	۰.۲۲۲	۷.۶۸	-۲۳.۱۵
تایلند	۰.۸۳۸	۰.۷۹۵	۰.۸۲۴	۰.۱۹۷	۲۴۳.۲۳	۶.۷۸
سنگاپور	۰.۷۳۲	-۰.۶۳۷	۰.۶۸۱	-۰.۰۲	۶۲۶.۲۴	۷.۷۱
فیلیپین	۰.۳۳۴	۰.۰۹۲	۰.۷۹۷	۰.۷۰۴	-۱۴۸.۵۲	-۶.۰۴
کامبوج	۰.۳۸۰	۰.۲۶۸	۰.۸۴۹	۰.۳۵۴	-۴۴.۲۰	-۲۷.۹۳
لائوس	۰.۷۹۲	۰.۴۷۲	۰.۷۸۳	۰.۴۷۴	-۱۳.۹۲	-۱۶.۵۰
مالزی	۰.۷۹۳	۰.۶۸۹	۰.۷۶۶	-۰.۰۱	۲۱۲.۵۳	۱.۸۳
میانمار	۰.۶۰۸	۰.۶۵۸	۰.۷۹۴	۰.۱۷۳	-۱۷.۰۲	-۱۰.۶۳
ویتنام	۰.۷۵۶	-۰.۷۱۱	۰.۸۲۰	-۰.۷۹۱	-۱۰۸.۱	-۵.۹۸

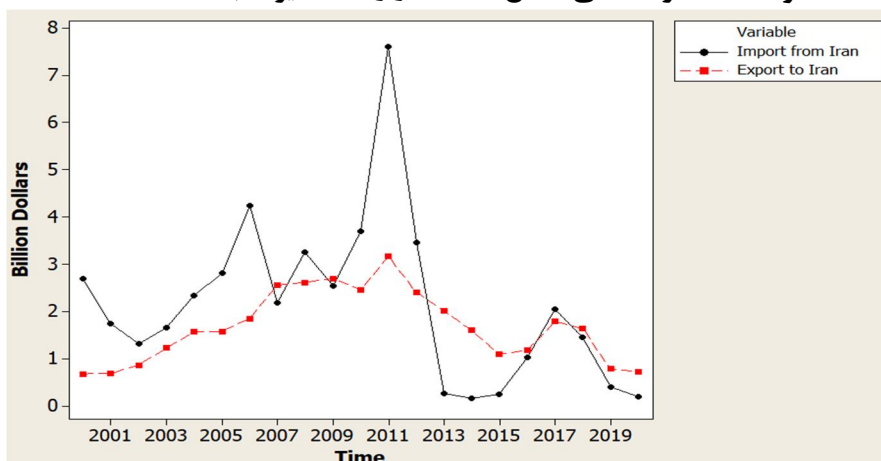
ضریب سری زمانی صادرات و واردات اعضاء آسه آن بر اساس ارزش در تمامی کشورها مثبت است که به معنی روند صعودی است. در صادرات بالاترین ضریب را تایلند داراست و پس از آن اندونزی و مالزی قرار دارند؛ در واردات اما بالاترین ضریب را کامبوج داراست و پس از آن تایلند و ویتنام قرار دارند. بر اساس حجم مبادلات، ضریب سری زمانی به شدت متفاوت است که نشان از تغییرات چرخه‌ای مبادلات تجاری اعضاء آسه آن در سری زمانی است: در صادرات،

سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند که به معنی کاهش حجم صادرات است هرچند ارزش صادرات افزایش داشته که به معنی افزایش صادرات کالاهای ارزشمند است؛ در واردات نیز سنگاپور و ویتنام دارای ضریب منفی هستند و مالزی نیز به عنوان کشور سوم دارای ضریب منفی معرفی شده است. در سری زمانی حجم صادرات تایلند بالاترین ضریب را به دست آورده و در واردات کامبوج، تأثیر سری زمانی در تراز کشورهای آسه آن نمایان شده است: در سری زمانی، سنگاپور با بیش از ۶۲۶ میلیارد دلار با فاصله بسیار از سایر کشورها قرار گرفته و پس از آن تایلند و مالزی قرار گرفته اند، بروئی نیز دارای ۷ میلیارد دارای تراز مثبت است. در مقابل فیلیپین در صدر کشورهای دارای تراز منفی قرار دارد و ویتنام با مقداری فاصله در رتبه دوم است. اندونزی، کامبوج، میانمار و لائوس دیگر کشورهای دارای تراز منفی هستند.

نتیجه بررسی سری زمانی مبادلات اعضاء آسه آن تایید کننده این امر است که عضویت در آسه آن و استفاده از توافقنامه افتا تأثیر بسزایی بر سهولت مبادلات اعضا گذارده است. این موضوع از سوی محققان دیگر نیز گزارش شده است و پیش بینی می گردد که کشورهای عضو آسه آن رشد اقتصادی مناسبی را در سال های آتی داشته باشند و گسترش قابل ملاحظه ای نیز در سطح مبادلات بین المللی خود ایجاد نمایند (چاودوری (Chowdhury)، ۲۰۲۱؛ چونگ (Cheung)، ۲۰۱۵؛ کوتی و ژو (Kooti and Xu)، ۲۰۱۳).

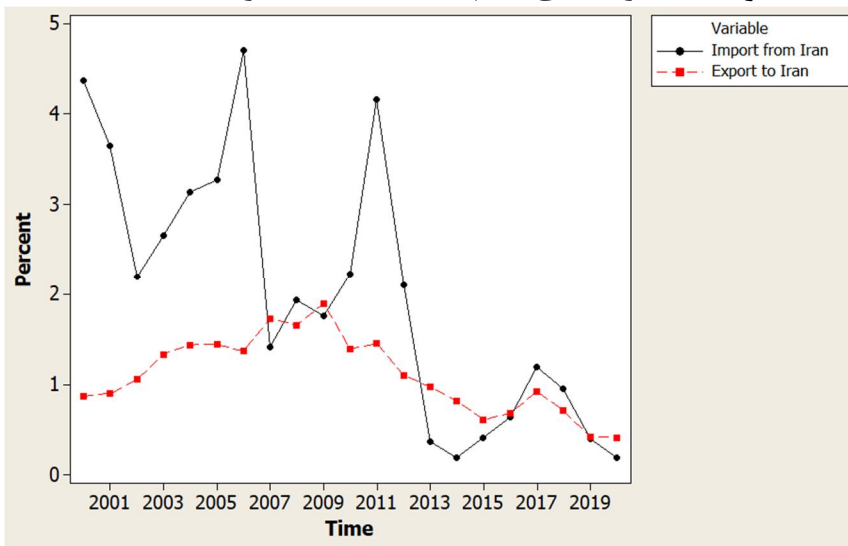
۵-۳ سری زمانی صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه آن

نمودار (۵) - سری زمانی ارزش صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه آن

همان‌طور که در نمودار مشخص است، در بخش عمده سری زمانی صادرات ایران به کشورهای عضو آسه‌آن نسبت به واردات فزونی داشته است. اعمال تحریم‌ها علیه ایران در سال ۲۰۰۶ موجب شده تا ارزش صادرات ایران تحت تأثیر قرار بگیرد هرچند از سال ۲۰۱۰ مجدداً روند صعودی شدیدی را داشته اما از سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۵ صادرات ایران کاهش شدیدی به اعضا آسه‌آن داشته است. با انعقاد برجام و طی سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ صادرات ایران روند صعودی داشته که پس از آن دوباره تحت تأثیر تحریم‌های ایالات متحده، کاهش یافته است. به‌طور کلی، صادرات ایران به آسه‌آن تغییرات چرخه‌ای چندباره‌ای را تجربه نموده است. در مقابل، واردات ایران از آسه‌آن با روندی صعودی تا سال ۲۰۱۱ افزایش یافته و از این سال دچار روند نزولی شده است. سال‌های برجام همچون روند صادرات، افزایش موقتی در ارزش واردات ایران ایجاد شده که این امر نیز پس از ۲۰۱۷ تحت تأثیر تحریم کاهش یافته است.

نمودار (۶) - سری زمانی حجم صادرات و واردات ایران به اعضا آسه‌آن

همان‌گونه که در نمودار نمایان است، درصد صادرات ایران در سری زمانی تفاوت بسیاری با واردات دارد و در طول سری زمانی صادرات ایران به لحاظ حجمی بیش از واردات بوده است. اولین نزول شدید صادرات مربوط به سال ۲۰۰۷ است که با اعمال تحریم‌های ایالات متحده و سازمان ملل علیه ایران منطبق است. روند صعودی صادرات اما با اعمال تحریم‌های ثانویه توسط

ایلات متحده و اتحادیه اروپا از سال ۲۰۱۲ دچار نزول شدید شده، مشابه شرایطی که پس از ۲۰۱۸ برای صادرات ایران به افنا پیش آمده است. حجم واردات اما نوسانات کمتری در سری زمانی داشته و روند صعودی منتهی به ۲۰۰۹ با روند نزولی به بدترین شرایط در سال ۲۰۲۰ رسیده است. جزئیات روند صادرات و واردات ایران به اعضاء آسه آن در جدول ذیل درج شده است.

جدول (۵) - وضعیت صادرات و واردات ایران به اعضای آسه آن

حجم صادرات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		ارزش صادرات ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		کشور
ضریب رشد	میانگین سالانه	ضریب رشد	مجموع به میلیارد دلار	
-۵۶٪	۲٪	-۹۳٪	۴۵.۴۰	ایران
حجم واردات از ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		ارزش واردات ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰		
ضریب رشد	میانگین سالانه	ضریب رشد	مجموع به میلیارد دلار	
-۵۲٪	۱.۱٪	۹	۳۵.۲۵	

جدول (۶) - سری زمانی وضعیت صادرات و واردات ایران به اعضای آسه آن

تراز تجاری		ضریب سری زمانی واردات		ضریب سری زمانی صادرات		کشور
حجم	ارزش	حجم	ارزش	حجم	ارزش	
۰.۸۹	۱۰.۱۴	-۰.۰۰۹	-۰.۰۲۵	۰.۱۹۷	۰.۱۳۱	ایران

مطابق با نمودار ۵ و ۶ که تغییرات صادرات و واردات ایران به آسه آن را نمایش داده، هرچند صادرات ایران دارای تمایز بسیار با واردات بوده اما به همان میزان نیز فراز و فرودهای متعدد داشته است و به همین دلیل ضریب صادرات با کاهش مواجه شده است. در مقابل، واردات به لحاظ ارزش تا سال ۲۰۱۱ و به لحاظ حجم تا سال ۲۰۰۹ روند صعودی داشته و پس از آن روند نزولی دائمی را تجربه نموده است و به همین دلیل نیز ضریب آن منفی شده است. در مجموع، در بازه زمانی ۲۰۰۰ الی ۲۰۲۰ تراز تجاری ایران با اعضاء آسه آن به لحاظ ارزش بالغ بر ۱۰ میلیارد

تأثیر دلارزدایی بر کاهش اثر تحریم و افزایش همگرایی اقتصادی مطالعه موردی: ... ۲۹

دلار و به لحاظ حجم به طور میانگین سالانه حدود ۱ درصد مثبت بوده است؛ این موضوع حاکی از آن است که اعضاء آسه آن مقصدی برای صادرات ایران محسوب می گردیده اند.

۵-۴- آزمون فرضیات

آزمون فرضیات تحقیق شامل دو بخش است: الف) آزمون تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن؛ ب) امکان سنجی دلارزدایی بر اساس وضعیت موجود

۵-۴-۱- آزمون تأثیر تحریم بر مبادلات ایران و آسه آن

جهت آزمون فرضیه شرایط ایران در مبادلات تجاری با آسه آن، چهار دوره از یکدیگر متمایز شده اند: از ۲۰۰۰ الی ۲۰۰۶ با عنوان قبل از تحریم، از ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۵ با عنوان دوران تحریم، ۲۰۱۶ الی ۲۰۱۷ با عنوان دوره برجام و ۲۰۱۸ الی ۲۰۲۰ با عنوان تحریم مجدد. ۱. تفاوت میانگین در ارزش صادرات

جدول (۷) - آزمون تفاوت میانگین در ارزش صادرات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰.۰۰۲	۸.۰۳۰	۲.۲۱۸	۳	۶.۶۵۳	برون گروهی
		۰.۲۷۶	۱۷	۴.۶۹۵	درون گروهی
			۲۰	۱۱.۳۴۷	جمع

وجود تفاوت در میانگین ارزش صادرات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول (۸) - آزمون داتکن در مقایسه ارزش صادرات

معناداری بر اساس ۰.۰۵				ارزش صادرات
۴	۳	۲	۱	
			۰.۷۶	تحریم مجدد
		۱.۲۱		پیش از تحریم
	۱.۵۴			برجام
۲.۲۹				تحریم
۱	۱	۱	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره صادرات ایران به آسه آن، دوران تحریم مجدد از سال ۲۰۱۸ بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ ارزش صادرات ایران به آسه آن به کمتر از ۱ میلیارد در سال رسیده است و این میانگین دارای تمایز قابل تعمیم به سری زمانی است.

۲. تفاوت میانگین در حجم صادرات

جدول (۹) - آزمون تفاوت میانگین در حجم صادرات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰.۰۱۳	۴۸۱۶	۰.۵۵۴	۳	۱.۶۶۱	برون گروهی
		۰.۱۱۵	۱۷	۱.۹۵۴	درون گروهی
			۲۰	۳.۶۱۶	جمع

وجود تفاوت در میانگین حجم صادرات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول (۱۰) - آزمون دانکن در مقایسه حجم صادرات

معناداری بر اساس ۰.۰۵		حجم صادرات
۲	۱	
	۰.۴۲	تحریم مجدد
۰.۷۷		برجام
۱.۲		پیش از تحریم
۱.۲۹		تحریم
۰.۶۴	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره صادرات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ حجم صادرات ایران به آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است و این میانگین دارای تمایز قابل تعمیم نیز می‌باشد.

۳. تفاوت میانگین در ارزش واردات

جدول (۱۱) - آزمون تفاوت میانگین در ارزش واردات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰.۰۱۱	۴.۰۱۶	۳.۴۵۴	۳	۱۰.۳۶۱	برون گروهی
		۲.۹۸۴	۱۷	۵۰.۷۳۴	درون گروهی
			۲۰	۶۱.۰۹۴	جمع

وجود تفاوت در میانگین ارزش واردات ایران به آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول (۱۲) - آزمون دانکن در مقایسه ارزش واردات

معناداری بر اساس ۰.۰۵		ارزش واردات
۲	۱	
	۰.۳۰	تحریم مجدد
۱.۵۲		برجام
۲.۴		پیش از تحریم
۲.۶		تحریم
۰.۱۴۰	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره واردات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ ارزش واردات ایران از آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است. در مقایسه میان دو دوره برجام با بیش از ۱.۵ میلیارد دلار و تحریم مجدد با میانگین ۳۰۰ میلیون تأثیر تحریم مجدد نمایان است بطوریکه ارزش واردات چهار برابر کاهش یافته است.

۴. تفاوت میانگین در حجم واردات

جدول (۱۳) - آزمون تفاوت میانگین در حجم واردات

معناداری	F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰.۰۰۱	۸.۱۵۶	۸.۲۷۶	۳	۲۴.۸۲۹	برون گروهی
		۱.۰۱۵	۱۷	۱۷.۲۵۰	درون گروهی
			۲۰	۴۲.۰۸۰	جمع

وجود تفاوت در میانگین حجم واردات ایران از آسه آن تأیید شده است. جهت تشریح بیشتر از آزمون دانکن که به مقایسه چهار وضعیت پرداخته، استفاده شده است.

جدول (۱۴) - آزمون دانکن در مقایسه حجم واردات

معناداری بر اساس ۰.۰۵				حجم واردات
۴	۳	۲	۱	
			۰.۲۹	تحریم مجدد
		۰.۹۳		برجام
	۱.۶۲			تحریم
۳.۴۳				پیش از تحریم
۱	۱	۱	۱	معناداری

آزمون دانکن مشخص ساخته است که در مقایسه چهار دوره واردات ایران به آسه آن بر اساس حجم، دوران تحریم مجدد بدترین وضعیت موجود در سری زمانی بوده است و تحت تأثیر تحریم‌ها اعمال شده از ۲۰۱۸ حجم واردات ایران به آسه دارای کمترین میانگین در سری زمانی است. صرفاً در مقایسه دوره برجام با اعمال مجدد تحریم علیه ایران، حجم واردات بیش از دو برابر کاهش یافته است.

۵-۴-۲- امکان‌سنجی دلارزدایی از تجارت ایران بر اساس روند دلارزدایی در آسه آن

آنچه از بررسی فرضیات مربوط به سری زمانی صادرات و واردات ایران به آسه آن حاصل گردید حاکی از این امر است که دوران اعمال مجدد تحریم علیه ایران دارای تفاوت چشم‌گیری با مابقی سری زمانی است. این موضوع در بخش نظری بررسی گردید که اساساً تحریم‌ها بر مبنای رصد و بررسی فرایند انتقال دلار به انجام می‌رسد. براین اساس، آغاز دلارزدایی در آسه آن از چند جهت زمینه مناسبی برای وابستگی به دلار در تجارت ایران را فراهم آورده است. مهم‌ترین وضعیت امکان‌اصلاح روند صادرات و واردات ایران به آسه آن است که همان‌گونه که در بخش یافته‌ها ارائه گردید، در بخشی از سری زمانی بالغ‌بر پنج درصد از صادرات ایران را به خود اختصاص داده بودند و به‌طور میانگین نیز بالغ‌بر دو درصد از حجم صادرات ایران در سری زمانی را دارا بوده‌اند. کاهش حجم صادرات به‌طور مستقیم تحت تأثیر تحریم بوده است. در واردات نیز تا حجم دو درصد از کل واردات ایران بدون تأثیر تحریم از آسه آن تأمین می‌شده است که میانگین آن در سری زمانی ۱.۲ درصد بوده است؛ بنابراین، کنار نهادن دلار از

فرایندهای مبادلات مستقیم میان ایران و آسه آن ضمن کاهش تأثیر تحریم موجب افزایش سطح مبادلات مستقیم خواهد گردید.

تراز تجاری مثبت ایران با کشورهای آسه آن که دلیل عمده آن مربوط به صادرات نفت می باشد مورد توجه کشورهای آسه آن نیز قرار خواهد گرفت چراکه در مجموع پرداخت آن ها به ایران بیش از دریافت خواهد بود. این امر از چند طریق برای ایران زمینه مناسبی خواهد داشت:

الف) کشورهای عضو آسه آن از جمله ۱۰۳ کشوری هستند که در سال ۲۰۲۲ با سامانه مبادلات جهانی چین (The Cross-Border Interbank Payment System) که جایگزین پیشنهادی برای سولفیت است فعالیت نموده اند (سینگ (Singh)، ۲۰۲۳: ۳۴۴؛ اسکورتینو (Sciortino)، ۲۰۲۲: ۳؛ ساتر و نلسون (Sutter and Nelson)، ۲۰۲۱: ۱؛ دسای و هادسون (Desai and Hudson)، ۲۰۲۱: ۳۴). تراز مثبت با آسه آن این امکان بالقوه را برای ایران فراهم خواهد ساخت تا ضمن تجارت با سامانه ای به جز سوئیفت، مزاد تجاری خود را نیز از طریق تجارت با چین مدیریت نموده و به واردات اختصاص دهد.

ب) روسیه دیگر کشوری است که سامانه فرامرزی خود (System for Transfer of Financial Messages) را به عنوان جایگزینی برای شبکه ارتباطات مالی بین بانکی جهانی (سوئیفت) ایجاد نموده و از آنجا که با اختلاف بسیار زیاد از ایران تأمین کننده نفت برای آسه آن است، تمایل به مبادله با این سامانه نیز افزایش یافته است (سینگ (Singh)، ۲۰۲۳: ۳۳۳). سامانه مبادلات فرامرزی روسیه نیز با توجه به این موضوع که روسیه مبدأ بخشی از واردات ایران محسوب می گردد و عموماً تراز تجاری به سود روسیه است، زمینه مناسبی برای مبادله با آسه آن و مشارکت در این سامانه را فراهم خواهد ساخت و مزاد تجارت ایران با آسه آن قابل انتقال به این سامانه خواهد بود. گردشگری بخش مهمی در منبع درآمد آسه آن از طریق روسیه بوده که تحریم های اعمالی علیه این کشور جهانگردان روسی را با محدودیت برای سفر به آسه آن مواجه ساخته و به همین دلیل تلاش های مهمی جهت حل این معضل در آسه آن از طریق مبادله با ارز جایگزین در پی داشته است.

پ) هند دیگر کشوری است که از سوی کشورهای آسه آن ضمن دعوت به تشکیل اتحادیه اقتصادی، مقدمات مبادله با ارز جایگزین دلار نیز با محوریت مالزی به انجام رسیده است. با توجه به این موضوع که هند نیز جزء واردکنندگان نفت از ایران است و تحت تأثیر تحریم به ویژه

پس از ۲۰۱۸ کاهش مبادلات شدید با ایران داشته است، بطوریکه از میانگین ۱۲.۵ میلیارد دلار واردات از ایران در دوران برجام به کمتر از ۳۰۰ میلیون دلار در ۲۰۲۰ رسیده و به همین دلیل موجب تراز منفی شدید برای ایران گردیده است. آغاز مبادلات آسه آن-هند با ارز جایگزین نیز در بدو امر توانایی کاهش تراز تجاری منفی ایران با هند و سپس بهبود وضعیت صادرات ایران را فراهم خواهد آورد.

نتیجه گیری

وابستگی صرف به دلار سبب گردیده است که به ویژه در دوران تحریم، آسیب پذیری اقتصاد ایران افزایش یابد و به دلیل کاهش میزان دسترسی به دلار، شوک های تورمی و کاهش ارزش ارز ملی به دو مسئله اصلی اقتصاد ایران بدل گردند. بررسی صورت گرفته خاطر نشان ساخت تحریم های اعمال شده از سال ۲۰۱۸ تأثیر بسیاری بر مبادلات بین المللی ایران گذاشته است که این امر دال بر وابستگی اقتصاد ایران به دلار و محدودیت برای دسترسی به سامانه مبادلات فرامرزی است. بررسی موردی مبادلات ایران با کشورهای عضو آسه آن در ارزش و حجم مبادلات تأیید کننده این امر بود که دوران پس از تحریم های ۲۰۱۸ بدترین وضعیت در سری زمانی مبادلات اقتصادی ایران با آسه آن بوده است.

تراز تجاری مثبت ایران با اعضاء آسه آن زمینه مناسب دیگری نیز برای ایران فراهم نموده که عبارت است از انتقال فناوری؛ از آنجا که برخی از کشورهای عضو آسه آن مانند سنگاپور و مالزی در زمینه هایی چون پزشکی و کامپیوتر جزء کشورهای پیشرو در جهان محسوب می شوند و زمینه مناسبی نیز برای توسعه این صنایع در ایران وجود دارد، کاهش اثر تحریم از طریق دلارزدایی و انجام مبادلات با ارز جایگزین به توسعه این صنایع نیز یاری خواهد رساند.

بایست توجه نمود که دلارزدایی به معنای کنار نهادن دلار نبوده و هدف آن ایجاد توازن میان ارزیابی است که یک کشور می تواند در مبادلات جهانی از آن ها استفاده نماید. به همین دلیل نیز کنار کاهش شدید دلار از تجارت آسیب هایی را به همراه داشته و استمرار درصدی از تبادلات به دلار مطلوب خواهد بود. در واقع، کشورهایی که سیاست های پولی معتبری دارند، ممکن است به دلایل کارآمدی، آزادسازی حساب های دلاری را تحت یک محیط احتیاطی مناسب در نظر بگیرند. این امر بدین دلیل است که ضمن جلوگیری از وابستگی مجدد به ارزهای جایگزین، امکان تبادل مالی با سایر کشورهایی که همچنان با دلار فعالیت می نمایند نیز مهیا باشد.

منابع

- آقایی، مجید؛ رضاقلی زاده، مهدیه؛ محمدرضایی، مجید (۱۳۹۷)، «بررسی تاثیر تحریم های اقتصادی و تجاری بر روابط تجاری ایران و کشورهای شریک عمده تجاری»، **مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی**، ۲۸ (۳)، ۴۹-۶۸.
- بنی‌اسدی، مصطفی (۱۴۰۱)، «نگاهی تحلیلی در خصوص اثر تحریم‌های اقتصادی بر تجارت محصولات کشاورزی ایران»، **راهبرد توسعه**، ۶۹ (۱)، ۲۱۳-۱۸۱.
- پروین، سهیلا؛ ناصری، سمانه؛ شاکری، عباس (۱۴۰۱)، «آثار رفاهی تحریم‌های اقتصادی (مطالعه موردی ایران)»، **پژوهشنامه اقتصادی**، ۸۴ (۱)، ۱۲-۳۸.
- سعادت، رحمان؛ طالب بیدختی، آزاده؛ شهریار، ایمان (۱۴۰۱)، «بررسی اثر تحریم بر رابطه تجاری ایران و فرانسه»، **مطالعات اقتصادی سیاسی بین‌الملل**، ۵ (۲)، ۵۶۹-۵۴۵.
- شکر، مصطفی؛ برقی اسگویی، محمدمهدی؛ متفکر آزاد، محمدعلی؛ سلمانی بیشک، محمدرضا (۱۳۹۹)، «بررسی تأثیر تحریم های اقتصادی و نااطمینانی نرخ ارز بر جذب FDI در ایران: رویکرد فازی»، **اقتصاد و الگوسازی**، ۴۳ (۳)، ۵۹-۳۳.
- غفاری فرد، محمد؛ کاظمی، سید مرتضی؛ نبی‌زاده، جاوید (۱۴۰۱)، «تاثیر تحریم‌های اقتصادی بر ترکیب شرکای تجاری ایران»، **سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی**، ۱ (۴)، ۱۹۱-۱۶۰.
- نادمی، یونس؛ صداقت، هانیه (۱۳۹۷)، «بررسی اثر شوک‌های قیمتی نفت و تحریم های اقتصادی بر رژیم های بیکاری در ایران با استفاده از رهیافت مارکوف سوئیچینگ»، **پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران**، ۲۶ (۱)، ۱۵۶-۱۳۱.
- Abuselidze, George and Miza, Surmanidze. (2019). "Paradigms of de-dollarization, challenges and analysis of expected results in Georgia", **Economic analysis**, 29(1), 63-67.
- Andermo, Erik and Kragh, Martin. (2021). "Sanctions and Dollar Dependency in Russia: Resilience, Vulnerability, and Financial Integration", **Review of International Post Soviet Affairs**, 37 (3), 276-301.
- Arrieta, Johar. Florián, David. López, Kristian and Morales, Valeria. (2020). Policies for Transactional De-Dollarization: A Laboratory Study, **Serie de Documentos de Trabajo**, Working Paper series, No: 2020-011.
- Arslanalp, Serkan. Eichengreen, Barry and Simpson-Bell, Chima. (2022). The Stealth Erosion of Dollar Dominance: Active Diversifiers and the Rise of Nontraditional Reserve Currencies, **IMF Working Papers**, No: WP/22/58.
- Brandt, P., and Freeman, J. (2006). "Advances in Bayesian Time Series Modeling and the Study of Politics: Theory Testing, Forecasting, and Policy Analysis", **Political Analysis**, 14 (1), 1-36.

- Cakir, Selim. Atamanchuk, Maria. Al Riyami, Mazin, Sharashidze, Nia and Reyes, Nathalie. (2022). Reducing Dollarization in the Caucasus and Central Asia: What Could Help Make Further Progress, **IMF Working Papers**, No: WP/22/154.
- Catão, Luis and Terrones, Marco. (2016). Financial De-Dollarization: A Global Perspective and the Peruvian Experience, **IMF Working Papers**, No: WP/16/97.
- Cheung, Brian. (2015), The Rising Power of the Renminbi as a Trade Currency in the ASEAN Countries, **Syracuse University Honors Program Capstone Projects**, No: Spring 5-5-2015.
- Chowdhury, Anisuzzaman. (2021). Structural Transformation, LDC Graduation and the Coronavirus Disease 2019 Pandemic: Policy Options for Cambodia, Lao People’s Democratic Republic and Myanmar, **MPFD Working Paper Series**, No. ESCAP/1-WP/7. Bangkok: ESCAP.
- Contreras, Alex. Gondo, Rocío. Ore, Erick and Forero, Fernando. (2019). Assessing the impact of credit de-dollarization measures in Peru, **Serie de Documentos de Trabajo**, Working Paper series, No: 2019-005.
- Dettling, M. (2020). **Applied Time Series Analysis, Institute for Data Analysis and Process Design**, Zurich University.
- *Davis, Stuart. (2023). Sanctions as war: anti-imperialist perspectives on American geo-economic*, Published by Hayamarket Books.
- Eichengreen, Barry and Flandreau Marc. (2009). “The rise and fall of the dollar (or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)”, *European Review of Economic History*, 13 (3), 377–411.
- Escribano, Mercedes and Sosa, Sebastian. (2010). What is Driving Financial De-dollarization in Latin America?, **IMF Working Paper**, No: WP/11/10.
- Huleppa, Alwar. (2023). “The Statuses of De-Dollarization in the Indian Economy”, **Journal of Emerging Technologies and Innovative Research**, 10 (1), 326-332.
- Galindo, Arturo and Leiderman, Leonardo. (2005). Living with Dollarization and the Route to Dedollarization, Working Paper, No: 526, **Inter-American Development Bank**, Research Department, Washington.
- Ghodsi, Mahdi and Karamelikli, Hüseyin (2020), The Impact of Sanctions Imposed by the European Union against Iran on their Bilateral Trade: General versus Targeted Sanctions, **wiiw Working Paper**, No. 181.
- Kievich, Advin. (2018). De-Dollarization of the World Economy as an Objective reality, **Repository of Polessky State University Paper**, No: 336.
- Kooti, John and Xu, Feng. (2013). “East Asia Monetary Integration and Long Term Economic Growth”, **ABD Journal**, 5 (1), 1-11.
- Kyophilavong, Phouphet. Record, Richard. Takamatsu, Shinya. Nghardsaysone, Konesawang nad Sayvaya, Inpaeng. (2015). The Effects

- of AFTA on Macroeconomic Variables and Poverty: Evidence of Laos, Access at: <https://b2n.ir/d40784>
- Kyophilavong, Phouphet. Record, Richard. Takamatsu, Shinya. Nghardsaysone, Konesawang nad Sayvaya, Inpaeng. (2016). "Effects of AFTA on Poverty: Evidence from Laos", **Journal of Economic Integration**, 31 (2), 353-376.
 - Laudati, Dario and Pesaran, Hashem (2023), Identifying the effects of sanctions on the Iranian economy using newspaper coverage, *Journal of Applied Econometrics*, **38 (3)**, 271-294.
 - Luft, Gal and Korin, Anne. (2019). **De-dollarization: The revolt against the dollar and the rise of a new financial world order**, Published by Independently publisher.
 - Majidi, Ali and Zarouni, Zahra (2020), The Impact of Sanctions on the Economy of Iran, **Resistive Economics**, 8 (4), 49-65.
 - Plata, Patricia Alvarez and Herrero, Alicia García. (2007). To dollarize or de-dollarize: Consequences for Monetary Policy, **Asian Development Bank Working Paper**, No: 2007-1.
 - Samsen, Neak. (2015). Promote Riel and De-dollarization through Exchange Rate Policy: Fix or Float or Anything Else?, 2nd Macroeconomic Conference under the theme of "Leveraging Financial Markets to Promote Use of Riel", organized by **National Bank of Cambodia** in September 2015.
 - Shagina, Maria. (2022). Western financial warfare and Russia's de-dollarization strategy: How sanctions on Russia might reshape the global financial system, **FIIA Briefing Paper**, No: 339.
 - Shirazi, Homayoun. Azarbaiejani, Karim and Sameti, Morteza (2016), The Effect of Economic Sanctions on Iran's Export, **Iran Economic Review**, 20 (1), 111-124.
 - Singh, Ridipt. (2023). Russia, India, and China Alliance – Towards balancing the world order, **Electronic Journal of Social and Strategic Studies**, 3 (3), 328-350.
 - Yeyati, Eduardo Levy. (2021). Financial dollarization and de-dollarization in the new millennium, **Serie de Documentos de Trabajo Working Paper series**, No 2021-38.
 - Weakliem, D. (2010). **Time Series Analysis of Political Change**. In: **Handbook of Politics. Handbooks of Sociology and Social Research**, Springer, New York.